

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ І ПОЧАТОК ЗБІРНИКА “СБОРНИК ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ И КНИЖНИНА”

Антоніна Якімова

Спілка українських організацій Болгарії
ds.sofia@abv.bg

Петко Христов

Інститут етнології і фольклористики з Етнографічним музеєм
Болгарська академія наук
hristov_p@yahoo.com

У статті розглядається історія заснування першого наукового фольклорного збірника в Болгарії – “Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”. Акцентовано увагу на важливій ролі видатного українського та європейського вченого Михайла Драгоманова – професора Софійського університету в підготовці першого наукового видання. Автори підкреслюють, що його внесок був незаперечним. По-перше, Іван Шишманов – один із засновників “Сборника”, сподівався, що Михайло Драгоманов постійно співпрацюватиме з виданням і з його допомогою воно перетвориться на періодичне. По-друге, Іван Франко зауважив, що програма фольклору, написана Драгомановим, відає йому почесне місце одного із засновників “Сборника”. По-третє, Драгоманов опублікував у “Сборнику” свої фундаментальні фольклорні праці, над якими працював понад 20 років. По-четверте, фольклорні праці Драгоманова були прикладом та моделлю порівняльного методу для молодих болгарських учених. По-п’яте, Драгоманов сприяв популяризації “Сборника” та його поширенню серед західноєвропейських та східноєвропейських учених.

Ключові слова: Михайло Драгоманов, “Сборник за народни умотворения”, програма фольклору, порівняльний метод.

MYHAILO DRAGOMANOV AND THE BEGINNING OF THE “SBORNIK ZA NARODNI UMOTVORENIA, NAUKA I KNIJNINA”

Antonina Iakimova

Association of Ukrainians Organizations in Bulgaria
ds.sofia@abv.bg

Petko Hristov

Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences
hristov_p@yahoo.com

The article considers the history of the foundation of the “*Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina*” (“Collection of Folk Art, Science and Literature”) in Bulgaria. The emphasis is put on the important role of eminent Ukrainian and European scientist Myhailo Dragomanov – professor in Sofia University, in the preparation of the first scientific publication. The authors highlights that his contribution was undeniable. Firstly, Ivan Shishmanov – one of the founders of the Sbornik hoped that Dragomanov

would constantly cooperate with the publication and with its help would be transformed into a periodical. Secondly, Ivan Franko remarked that the program of folklore, wrote by Dragomanov, gives him the honorary place of one of the founders of the Sbornik. Thirdly, Dragomanov published in the Sbornik her fundamental folklore works, over which he had been working for over 20 years. Fourthly, Dragomanov's folklore works were an example and model of the comparative method for young Bulgarian scientists. Fifthly, Dragomanov contributed to the popularization of the Sbornik and of its dissemination among Western and Eastern European scholars.

Keywords: Myhailo Dragomanov, "Sbornik za narodni umotvoreniya", the program of folklore, the contribution, the comparative method.

1889 рік визначний двома важливими подіями в болгарській науці, натхненними та організованими видатним болгарським вченим – етнографом, професором, громадським діячем та дипломатом Іваном Шишмановим. Законом від 1 січня 1889 р. в Болгарії була заснована перша Вища школа, яка потім переросла в Софійський університет. 25 листопада 1889 р. був надрукований перший том "*Сборник за народни умотворення, наука и книжнина*" («Збірник народної творчості, науки та літератури», далі – Збірник) – першого наукового видання у щойно звільненій Болгарії, яке поставило перед собою амбітне завдання представити здобутки все ще молодій гуманітарній науки в країні. Попередник і сучасник нового видання – „*Периодическо списание на Българското книжовно дружество*“ / “Періодичний журнал Болгарського літературного товариства” (сьогодні БАН), але саме *Збірник* зосереджується на вивченні та публікації матеріалів про болгарську народну культуру і фольклор.

За концепцією, викладеною в першому томі, видання складатиметься з трьох розділів: „Наука“, де розмістяться студії про «сирі етнографічні матеріали», опубліковані у розділі „Фольклор“ (SbNU, 7, 1889), і „Книжковий відділ“ для рецензій та окремих літературних творів з метою «не лише документального, але й художнього відтворення минулого й сучасності країни». У першому томі опублікована також фундаментальна для болгарської гуманітаристики студія „Значення та завдання нашої етнографії“. Завдяки цій програмній студії, підписаній з датою свого дня народження, Іван Шишманов відкриває європейські перспективи перед молодією болгарською академічною гуманітаристикою та окреслює напрями, на які орієнтуватимуться майбутні дослідження й практична діяльність щодо пошуку і публікацій, а згодом й осмислення болгарської етнографії та фольклору.

Цією статтею ми хотіли б наголосити на важливій ролі, яку українська наука та Михайло Драгоманов особисто відігравали у формуванні наукових інтересів Івана Шишманова до слов'янського фольклору і спеціально при створенні концепції для *Збірника*.

Роль М. Драгоманова у підготовці наукового видання не викликає сумнівів. Вже наприкінці 1888 р. вчений знав про плани Міністерства освіти Болгарії і навіть отримав запрошення на співпрацю, про що свідчить його листування з Шишмановим. Працюючи над створенням збірника, Шишманов склав список потенційних авторів за розділами: Етнографічний, Історико-філологічний, Природознавчий. Ім'я Драгоманова ми знаходимо в розділі „Історія та філологія“ разом з іменами професорів Бено Цонева та Любомира Мілетича. Детальніше уявлення про роботу над підготовкою *Збірника* дають нотатки Шишманова, де ми знаходимо „Зібрані матеріали“ (NA-BAN, f. 11k, l. 84); Критика, огляд (NA-BAN, f. 11k, l. 85); помітка „Фольклор“ (NA-BAN, f. 11k, l. 85); Обіцяно, де на першому місці стоїть ім'я Драгоманова (NA-BAN, f. 11k, l. 85), та запрошення (зовнішні автори) до таких потенційних авторів, як: Луї Леже, Ф. Каніц, У. Волнер, А. Леск, А. Дозон, Де Губернатіс, Новакович, Іречек, Лавебі, Дринов, Драгоманов, Ф. Краусс (Peterska, 1912, т. V, 88). Хоча переговори про запрошення Драгоманова у Вищу школу вже велися, український вчений в цей час мешкав у Женеві, тому Шишманов заніс його до списку “Зовнішніх осіб”.

З листа Драгоманова до Шишманова від 24.XI.1888 р. видно, що вченому запропоновано співпрацю у майбутньому виданні, й він ставив конкретні питання своєму учневі щодо участі в ньому: “Що це за журнал буде? Коли приступити до

роботи? Якого роду робота вимагатиметься від нього? Який його бюджет?” (NA-BAN, f. 11k, l. 20). І. Шишманов запропонував українському ученому опублікувати свої праці у новому журналі, написавши поширений вступ про значення болгарських легенд і болгарського фольклору взагалі (NA-BAN, f. 11k, l. 7) і висловив надію, що М. Драгоманов постійно співпрацюватиме з виданням і з його допомогою воно перетвориться в періодичний журнал (NA-BAN, f. 11k, l. 12).

Михайло Драгоманов у листі до Михайла Павлика від 28.VIII.1891 р., реагуючи на статтю І. Франка “Болгарські праці М. Драгоманова”, зробив цінне зауваження, яке доповнює історію створення *Збірника*: „...Фр[анко] явно пересольує: не можна так говорити про своїх, - а до того ја зовсім не починатель Сборника, (починатели Живков з Шишмановим, редактор властиво Шишм., а моја тільки программа фольклору, - по котрій вибира матерјали Ат. Ілієв, - та, звісно, приватні розмови з Ш., коли він того потребує)!” (Регеруска, 1910, т. VI, 260). Власне, якщо ідея створення журналу належить Живкову і Шишманову, то факт, що Драгоманов написав програму відбору фольклору, відводить йому почесне місце одного з фундаторів СБНУ, як все-таки справедливо зауважив Іван Франко.

У Передмові до першого тома *Збірника*, опублікованого 25 листопада 1889 р., зазначалося, що він складається з двох основних розділів – „Фольклор” і „Наука”. У першому розділі публікуватимуться «сирі етнографічні матеріали» (SbNU, 1889, VII), а в другому розділі – дослідження цих матеріалів. Збірка бере за основу класифікації народної творчості „схему, подібну до схеми, прийнятої в Південно-Західному (Київському) відділі Російського Імператорського Географічного Товариства” (NA-BAN, f. 11k, l. 8), розподіляючи матеріали відповідно до того, що вони висвітлюють, а саме:

1. Природа та її відображення в релігії.

2. Людина, від найпростіших до найскладніших явищ у її житті: особистому, сімейному, суспільному і політичному.

У передмові наголошується, що за цією схемою видані “Песни малорусского народа в Буковине” (собрал гр. Купчанко, редакция Ал. Лоначевского) та “Малорусские народныя преданія и рассказы. Свод Михаила Драгоманова” (Київ, 1876). Вже на аудієнції у міністра просвіти Драгоманов висловив готовність допомогти з класифікацією фольклорного матеріалу, як це він робив і для французького журналу “Mélusine” (NA-BAN, f. 11k, l. 3).

Під редакцією Шишманова у *Збірнику* (том I–VIII) надруковано протягом 1889–1894 рр. шість об’ємних досліджень Михайла Драгоманова, присвячених порівняльному вивченню міфології та фольклору: “Славянските сказания за пожертването на собственото дете” (SbNU, 1, 1889), “Славянските сказания за рождението на Константин Великий” (SbNU, 2, 3, 1890), “Славянските варианти на една евангелска легенда” (SbNU, 4, 1891), “Славянските преправки на Едиповата история” (SbNU, 4, 1891) и „Забележки върху славянските религиозни и етически легенди” (SbNU, 7, 1892; 8, 1892). Аналізуючи ці публікації, вже Михайло Арнаудов помітив „спорідненість” у наукових пошуках Драгоманова та у „фундаментальних працях Шишманова на культурно-історичні та фольклорно-поетичні теми, починаючи з епохальної у нас статті „Значението и задачата на нашата етнография” і закінчуючи з „Песента за мъртвия брат” (Arnaudov, 1934, 175). І не випадково єдина стаття іноземного вченого в першому томі *Збірника*, опублікована одразу після програми Шишманова, – легенди про жертву власної дитини, написана Драгомановим. Відомий український фольклорист, учений європейського масштабу, беручи участь у першому виданні *Збірника*, посприяв його міжнародному престижу.

Перший том *Збірника* отримав схвальні відгуки проф. Ватрослава Ягича в “Archiv für slavische Philologie”, проф. Поліхронія Сирку в «Журнале Министерства Народного просвещения», Соловйова в «Этнографическом обозрении», проф. Луї Леже в «Revue Critique» та ін. (Shishmanov, 1900, 9). Рецензію на *Збірник* написав Я. Романчук – кореспондент львівської газети “Діло” (Регеруска, 1910, т. VI, 57).

Реакція на появу *Збірника* в Болгарії була різною. В. Стоянов, який, за словами І. Шишманова, “не може спати спокійно після видання збірки”, оцінив роботу її творців як

реверанс політичного режиму країни і заявив, що вони не розуміють важливості зібраних матеріалів і не можуть їх оцінити, але оскільки модою було збирати пісні, казки, листи і т.ін., тому взялися за цю роботу (Шишманов, 2003, 49). Петко Каравелов та його партія вважають, що *Збірник* вбив приватну ініціативу (Шишманов, 2003, 49). З цієї нагоди Шишманов зазначає у своєму щоденнику, що після публікації *Збірника* з'явилася низка інших видань, а „Періодичний журнал“ Болгарського літературного товариства відродився знову – явний доказ провалу “ліберальних” страхів Каравелова (Shishmanov, 2003, 49). Були і задрісники, які вважали, що укладачі *Збірника* просто заробляли гроші. До його критики долучилася Лідія – дружина Шишманова, зауваживши, що потрібно поміняти папір, на якому друкувався *Збірник*, на білий, щоб не виглядати смішними, тому що всі насміхаються. Вона додала, що Волков написав, що цей папір дивує навіть Луї Леже (NA-BAN, f. 11k, l. 30).

Проте реакція іншої частини болгарської інтелігенції свідчила про надзвичайну зацікавленість матеріалами *Збірника*. Директор Варненської гімназії Н. Начов у листі від 10.XI.1891 р. до І. Шишманова писав, що з величезним інтересом читає дослідження М. Драгоманова – “*єдине у своєму роді у нашій літературі*” (NA-BAN, f. 11k, l. 6). Начов повідомив, що в нього теж є варіант легенди про кровозмішання, опублікованої Ламанським в “Непорешенном вопросе” і що в його варіанті вказані імена сина і дочки Антона – Кесирійського царя. Начов звернувся до Шишманова з проханням передати цю інформацію Драгоманову, оскільки він особисто з ним незнайомий (NA-BAN, f. 11k, l. 6). Легенда зацікавила Драгоманова, і Начов пообіцяв переписати її й вислати йому (NA-BAN, f. 11k, l. 8), що й зробив у листі від 25.I.1892 р. (NA-BAN, f. 11k, l. 11).

Зарубіжні вчені та дослідники не тільки уважно слідкували за виходом *Збірника*, писали критичні статті, але й давали конструктивні поради. Перед виходом десятої книги Луї Леже написав Шишманову: “Подивіться також чи можна було б у десятому томі вмістити зміст десяти перших книг” (NA-BAN, f. 11k, l. 11). Шишманов прислухався до поради і опублікував зміст науково-літературного розділу перших десяти томів (SbNU, 10, 1894).

Драгоманов публічно висловлював свої думки щодо *Збірника* 11 травня 1891 р. в Софії у промові з нагоди шкільного свята Кирила і Мефодія, акцентуючи, що “*Збірник заснований переважно для вивчення болгарської народної творчості, одразу приєднується до пануючого тепер в європейській науці порівняльного напрямку в етнографії і неминуче відкриває свої сторінки для порівняльних досліджень перш за все галузі слов'янської етнографії, вміщуючи при цьому роботи і неболгар, напр. Українців*” (Dragomanov, 1925, 324). У статті „Няколко думи за нашето Висше училище” (1894) Драгоманов розкритикував болгарську пресу за те, що не виявляє належної уваги до першого наукового болгарського видання: „*На превеликий жаль Збірник, який постійно заслуговує найкращі відгуки закордонної наукової преси, болгарським газетам відомий тільки по імені*” (Dragomanov, 1925, 2).

Шишманов у статті “Десетгодишнината на Сборника. 1889–1899” окремо зупинився на внеску Драгоманова у становлення цього видання: “*Особливо корисним для нас було те, що програма Збірника знайшла виконавців не тільки між нашими домашніми науковими силами, але й серед деяких іноземців, які заслужено користуються добрим ім'ям в науці. Згадаємо в першу чергу покійного Драгоманова, запрошеного допомогти у зміцненні новоствореного нашого університету, який одночасно дав Збірнику найзріліший плід із своїх багаторічних досліджень*” (Agnaudov, 1934, 10). Болгарський вчений підкреслив, що *Збірник* зазнав відчутної втрати зі смертю свого невтомного співробітника Михайла Драгоманова, який зумів так глибоко познайомитися з болгарським фольклором, розробити одну його частину й презентувати її європейській науці” (Agnaudov, 1934, 15). Драгоманов сприяв популяризації *Збірника* і через його розповсюдження серед західноєвропейських і східноєвропейських учених. Він особисто послав перше видання *Збірника* в Київ і у Львів М. Павлику (Pereguska, 1910, т. VI, 15), а у травні 1893 р. Леся Українка повідомила: “...*Сборника* отримали ми тільки один том (книга I) і більше жадного” (Ukrainka, 1978, 149).

Отже, першим і суттєвим внеском М. Драгоманова у появу „Сборника на народни умотворения, наука и книжнина” була розроблена ним програма фольклору та допомога з його редагуванням. Наступним вагомим внеском українського вченого була публікація його наукових студій, присвячених слов’янському і, зокрема, українському та болгарському фольклору. Не менш важливим внеском були і рецензії М. Драгоманова на етнографічні видання, які друкувалися в Москві.

Таким чином, дослідження М. Драгоманова були прикладом і зразком для молодих болгарських учених. У той же час М. Драгоманов сприяв популяризації *Збірника*, надсилаючи його особисто відомим українським та європейським ученим і дослідникам. Сьогодні ми б сказали про його презентацію в Європейському науковому просторі.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES.

Arnaudov M. 1934. Ocherki po balgarskiya folklore ot M. Arnaudov, professor v Sofijskiya u-t [M. Arnaudov Essays on Bulgarian Folklore by M. Arnaudov, Professor at Sofia University]. Sofia: Izdanie na Ministerstvoto na narodnoto prosveshchenie, darjavna pechatnitsa. 695 s. (In Bulgarian)

Арнаулов М. 1934. Очерки по българския фолклор от М. Арнаулов, професор в Софийския у-т. София: Издание на Министерството на народното просвещение, държавна печатница. 695 с.

Dragomanov M. 1925. Po sluchayu shkólnago prazdnika 11 maya [On the occasion of the school holiday on May 11]. Praga, Slavia, issue 2, s. 321-324. (In Russian)

Драгоманов М. 1925. По случаю школьного праздника 11 мая. Прага, Slavia, № 2, с. 321–324.

NA-BAN. Nauchen arhiv na Balgarska akademiya na naukite [Scientific Archive of Bulgarian Academy of Sciences], f. 11k, op. 2, a.e. 1. (In Bulgarian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 2, а.е. 1.

NA-BAN, f. 11k, op. 3, a.e. 1864. 37 l. (In Russian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1864. 37 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 3, a.e. 1867. 19 l. (In Bulgarian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1867. 19 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 1, a.e. 243, 74 l. (In Bulgarian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 1, а.е. 243. 74 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 5, a.e. 822. 46 l. (In Russian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 5. А.е. 822. 46 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 3, a.e. 1943. 75 l. (In Russian and French)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1943. 75 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 3, a.e. 1061. 45 l. (In Bulgarian)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 1061. 45 л.

NA-BAN, f. 11k, op. 3, a.e. 851. (In French)

НА-БАН, ф. 11к, оп. 3, а.е. 851.

Perepyska Myhaila Dragomanova z Myhailom Pavlykom. (1876-1895). [Correspondence of Mykhailo Dragomanov with Mykhailo Pavlyk. (1876-1895)]. Vol. V. (1886-1889). / Mykhailo Pavlyk has arranged. Chernivtzi, 1912. 414 s. (In Ukrainian)

Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. (1876–1895). Том V. (1886–1889). / Зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1912. 414 с.

Perepyska Myhaila Dragomanova z Myhailom Pavlykom. (1876-1895). [Correspondence of Mykhailo Dragomanov with Mykhailo Pavlyk. (1876-1895)]. Vol. VI. (1890-1891). / Mykhailo Pavlyk has arranged. Chernivtzi, 1910. 288 s. VIII s. (In Ukrainian)

Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. (1876-1895). Том VI. (1890-1891). / Зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1910. 288 с. VIII с.

Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina [Collection of Folk Art, Science and Literature]. Vol. I. Sofia, 1889. (In Bulgarian)

Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. I. София, 1889.

Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina [Collection of Folk Art, Science and Literature]. Vol. X. Sofia, 1894. (In Bulgarian)

Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. X. София, 1894.

Ukrainka, L. 1978. Zibrannia tvoriv: u 12 vol. [Ukrainka Lesya. Collected Works: 12 Vol.]. Kyiv: Naukova dumka, 1975-1979. Vol. 10: Lysty [Letters] (1876-1897). 543 s. (In Ukrainian)

Українка, Л. 1978. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наукова думка, 1975–1979. Т. 10: Листи (1876–1897) / [ред. М. Д. Берштейн, упоряд. та прим. В. В. Яременка]. 543 с.

Shishmanov, Iv. D. 1900. Desetgodishninata na ministerskiya sbornik (1889-1899) [Shishmanov Iv.D. The 10th Anniversary of the Ministerial Collection (1889-1899)]. Sofia: Darjavna pechatnitza. 61 s. (In Bulgarian)

Шишманов, Ив. Д. 1900. Десетгодишнината на министерския сборник (1889–1899). София: Държавна печатница. 61 с.

Shishmanov, Ivan. 2003. Dnevnik 1879-1927 [Ivan Shishmanov. Diary 1879-1927]. Sofia: IK „Sineva“. 349 s. (In Bulgarian)

Шишманов Иван. Дневник 1879–1927 г. София: ИК „Синева“. 349 с.

Дата надходження статті у редакцію – 29.12.2019 р.